

Professora del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona

Queralt Solé

Usos polítics dels morts de la Guerra Civil

L'ús polític dels morts ha estat una constant a Occident des dels temps clàssics. Eina de legitimació d'una col·lectivitat en tant que permeten la construcció de mites nacionals, l'article es pregunta quin ha estat l'ús que el catalanisme ha fet dels seus morts de la Renaixença fins avui. L'autora proposa que els morts de la Guerra Civil, captius encara d'una commemoració només ideològica, siguin usats per bastir un referent nacional comú.

Els morts utilitzats políticament són aquells que se sacrificaren per la pàtria, i aquest sacrifici pot tenir diverses vessants. La militar, aquell qui ha mort en una batalla; la política, el qui ha mort defensat uns ideals; la religiosa, el qui ha estat mort per la fe; la cultural, el qui ha aportat un substrat bàsic per conformar la identitat... Sempre, però, per poder ser utilitzats, els morts s'han d'haver sacrificat d'una o altra manera pel seu país o, sense haver-ho fet, aquest ha de poder utilitzar-ho i fer veure la seva mort com un sacrifici. Hi ha hagut nacions, països i estats que han sabut fer ús d'aquesta utilització, creant grans mites nacionals. I és en els mites on es comença a fomentar la consciència nacional i la legitimitat històrica de la nació. N'hi ha hagut d'altres que no han tingut aquesta capacitat. Espanya és d'aquests darrers. Catalunya, també.

Hi ha hagut nacions, països i estats que no han sabut usar políticament els morts creant grans mites nacionals. És el cas d'Espanya o de Catalunya.

La utilització política dels morts, la trobem ja en l'antiguitat clàssica, de què tant ens nodrim culturalment amb la transmissió de diversos mites i històries que ens han arribat i en els quals es vol ressaltar la importància de donar digna sepultura al difunt, atès que es considera que se la mereix amb escreix. Hèctor va morir lluitant contra Aquil·les a la guerra de Troia i el seu botxí va voler denigrar el seu cos arrossegant-lo amb un carro pel voltant de la ciutat assetjada i negant-se a atorgar-li enterrament; el poema homèric de *La Ilíada* acaba amb el seu funeral.¹ Sòfocles, així mateix, recollia literàriament en una tragèdia el personatge llegendari d'Antígona, on després de la lluita entre els germans Etèocles i Polinices pel domini de la ciutat de Tebes, en què moren tots dos, el nou rei Creont ordena que un d'ells –Etèocles– sigui enterrat amb tots els honors, mentre que l'altre –Polinices– no pugui rebre sepultura i que les seves despulles, en paraules del mateix Creont, «restin insepultes i que el seu cos sigui pastura d'ocells i gossos i una vergonya per a qui el vegi». És a dir, per al germà fidel a la ciutat i al nou rei, tots els honors; per al germà que s'hi ha enfrontat, tot el càstig possible inclús estant mort i, per tant, també el càstig cap als seus familiars, com la seva germana Antígona, que han de patir la humiliació de veure com el cos de Polinices és devorat pel pas del temps i les bèsties.

Però si aquests dos exemples, dels nombrosos que es podrien posar, es mantenen en la categoria de «mites» i pretenen ser exemplificants i ser fonamentals en la creació de comunitats culturals, a partir de l'Imperi Romà i fins als nostres dies tenim multitud d'exemples històrics de la utilització política dels morts i del que representen les seves restes i les seves tombes.

Entrant en la realitat històrica es constata la utilització per part del poder de morts i d'enterraments, des de la sumptuositat de l'antiguitat egípcia fins al mateix enterrament de Juli Cèsar el 44 aC, de qui els seus assassins van perdre la possibilitat d'usar la seva mort en favor dels mateixos cesaristes, tal i com s'explica en una biografia de l'emperador: «*En un abrir y cerrar de ojos, cuando los conjurados abandonaron y renunciaron a arrojarlo al río y de este modo hacerlo desaparecer del mundo, la partida estaba perdida para ellos*».² En el període medieval també trobem nombrosos exemples d'utilització política dels morts, molts dels quals, lligats a la religiositat:

la recerca de les restes dels sants, apòstols o màrtirs; la localització dels seus ossos, prendre'ls i traslladar-los a una nova sepultura –encara que només fos un fragment (les relíquies) atès que se'ls ha atribuït sempre cert poder miraculós–, es repeteix arreu d'Europa: des del fet simbòlic d'erigir el Vaticà, la Santa Seu de la Cristiandat, sobre la tomba de Sant Pere cercant la màxima legitimitat possible, fins a l'ús polític que Castella i després Espanya fa ja des del segle IX de l'apòstol Santiago i les seves relíquies, com a salvador de les batalles contra l'infidel en la reconquesta, una utilització que s'allarga en el temps fins arribar al segle XXI.³

A l'època moderna, amb la consagració dels Estats a Europa, continua l'ús polític dels morts i dels seus sepulcres, qüestió que es percep clarament en les diverses monarquies europees i la seva recerca de legitimització dinàstica de cara a la població. Per tal d'aconseguir-la, tot allò que envoltava la mort del rei i els seus funerals era emprat per consagrar el seu descendent: es pensava i es calculava fins el darrer detall de la cerimònia per tal que es visualitzés la continuïtat dinàstica; continuïtat que també i sobretot es materialitzava en les criptes reials. Així, per exemple, la Catedral de Saint Denis, prop de París, es va convertir en panteó reial⁴ i va acollir durant segles els morts de la reialesa francesa, des de Dagobert (603-639) fins a Lluís XVIII (1755-1824), i fou un dels primers indrets on les làpides foren substituïdes per escultures amb figures jacentes que representaven els reis i reines en el seu moment més esplendorós, en plena joventut. Era la representació dels cossos dels monarques, en pedra o en marbres, que a diferència de la resta es mantenien incorruptibles, sense patir, ni que fos simbòlicament, la putrefacció a què la resta de mortals estaven subjectes.

Si a França fou Saint Denis la catedral dels reis, al regne de Castella, després Espanya, ha estat el monestir d'El Escorial, també palau reial, on s'ha volgut mostrar la continuïtat, la pervivència, la legitimitat de la corona espanyola des del segle XVI fins a l'actualitat. A El Escorial és on s'ha enterrat la majoria dels reis espanyols, ben conscients de la força que tenia la seva pròpia mort, la seva tomba i la manera de plantejar els funerals: calia que ho fossin, entre altres motius, si pretenien que a les colònies americanes, tan llunyanes, acceptessin la continuïtat de la seva dinastia

A l'època moderna, amb la consagració dels Estats a Europa, l'ús polític dels morts i dels seus sepulcres va continuar.

i, sobretot, del seu poder «per la gràcia de Déu». D'aquesta manera, trobem a tot l'imperi hispanoamericà instruccions concises de com celebrar els actes litúrgics al voltant de la mort del rei, a milers de quilòmetres, unes celebracions funeràries que estaven pautades de dalt a baix,⁵ malgrat l'absència del cos del monarca. Calia fer el que calgués perquè el poble fos conscient de la tragèdia que significava la pèrdua del monarca i del privilegi de poder comptar, alhora, amb la pervivència de la corona en la figura de l'hereu.

A Catalunya no en tenim un, de panteó reial, sinó que en tenim diversos, que abracen de l'edat mitjana fins a l'arribada de la dinastia dels Trastamara. Tenim el de Ripoll i el de Poblet, però també hi ha reis i comtes catalans enterrats al Monestir de Santes Creus o a la Catedral de Barcelona. Ara bé, si que és cert que en l'imaginari col·lectiu català, Ripoll és «el bressol de Catalunya» i Poblet, el nostre «Panteó reial».

Han estat utilitzats políticament els nostres reis? Han estat utilitzats aquests llocs de memòria per antonomàsia? Poc, molt poc. Albert Balcells recull i explica com Jordi Pujol va inaugurar, amb tot el simbolisme que

Han estat utilitzats políticament els nostres reis? Han estat utilitzats aquests llocs de memòria per antonomàsia? Poc, molt poc.

aquest fet comporta, l'11 de setembre de 1982 la nova tomba de Guifré el Pilós a Ripoll, i també explica com José Montilla va començar la seva campanya electoral el setembre de 2006 visitant primer l'abat de Poblet i després el de Montserrat.⁶ Potser per això Artur Mas va acabar aquell any la campanya, solemnement, sòbriament, davant la portalada de Ripoll, amb la lectura del text «Declaració de compromís amb el poble de Catalunya davant la tomba de Guifré el Pilós». El 1982 Pujol havia dit: «No és perquè sí que restaurem precisament avui, dia 11 de setembre, la tomba del comte Guifré. És per subratllar la continuïtat de la nostra història. L'any 897, l'any 1000, el 1714, el 1982, l'any 2000». Artur Mas el 2006 declarava: «Els pobles i les llegendes construeixen la seva història i el seu imaginari sobre grans fites, victòries i derrotes. Victòries i grandesa com la de Guifré el Pilós i Jaume I i derrotes com el 1714 o l'afusellament del President Companys». I acabava el discurs solemnement dret, trajat, de nit, davant d'un monestir de Ripoll il·luminat i al costat d'una senyera catalana: «Pretenem servir Catalunya i el poble català. [...] Honrant els nostres avant-

passats, servint els nostres compatriotes i llegant un futur més lluminós als nostres fills i filles».

Un ús polític dels reis medievals del qual el catalanisme s'ha servit quan ha convingut, sobretot al segle XIX amb el moviment de la Renaixença, sense que sigui, però, per part de cap partit amb representació al Parlament, un recurs utilitzat sovint. I encara ha estat menys utilitzat, nacionalment, pels diversos governs de la Generalitat des de 1980 cap aquí, malgrat les paraules de Pujol, de Mas o les visites de Montilla a indrets simbòlics i emblemàtics. Ara, recentment, el Departament de Cultura, a través del Museu d'Història de Catalunya, està duent a terme l'anàlisi de les restes de Pere el Gran, Jaume II i Blanca d'Anjou, tots ells exhumats del Monestir de Santes Creus. Sembla que vol ser una acció política amb voluntat de reafirmació nacional.

Catalunya, el catalanisme, en configurar-se històricament, en buscar referents en el seu propi passat per assentar el seu present i futur, va optar per no oblidar la derrota, la destrucció, els morts, més que no pas pels períodes esplendorosos a l'hora de celebrar la seva Diada Nacional. A cavall dels segles XIX i XX, molts països van buscar una jornada assenyalada: calia trobar un dia per mostrar la cohesió del poble al voltant de la pàtria; un dia i uns actes que demostrassin el sentiment nacional comú i en què els ciutadans de la nació es trobessin acompanyats, tinguessin el sentiment de pertànyer i defensar una causa comuna.

Els homes de la Renaixença haurien pogut optar per enaltir el passat català medieval, èpic, gloriós, esplendorós. En canvi, es va anar consolidant la commemoració de l'11 de setembre de 1714 com a diada reivindicativa en front una Espanya que es veia decadent i limitadora dels drets propis. Una diada nacional que es mou al voltant dels defensors i de les víctimes mortals, però no d'aquells amb noms i cognoms, sinó dels morts anònims enterrats al Fossar de les Moreres,⁷ o els morts a Lleida, Cardona o tantes altres poblacions catalanes. Gairebé sempre, però, simbòlics: les seves restes, amb el pas del temps, s'han perdut però en canvi formen part del nostre imaginari col·lectiu.

El fossar, i el poema que l'acompanya, és dels pocs usos nacionals que

El catalanisme, en buscar referents en el seu propi passat per assentar el seu futur, va optar per no oblidar la derrota, la destrucció, els morts.

a Catalunya es fa dels propis morts, quan se'ls enalteix per la valentia mostrada i pel sacrifici extrem i final fet fins al darrer moment. Diu molt del nostre collectiu nacional: s'ha convertit una derrota històrica en un triomf paradigmàtic, mitificant la resistència, el sacrifici, l'heroisme del segle XVIII i transformant aquests valors en models d'identificació per al present; unint i connectant el 1714 amb el segle XXI, on els joves del XIX, els actuals i els futurs poden emmirallar-se, on crear herois en lloc de víctimes. Però nacionalment, no políticament, és l'únic ús que es fa dels nostres morts. La diferència és clau, i més quan ens anem aproximant als morts catalans del segle XX.

Els morts del XIX han estat absolutament oblidats: els morts anònims de la guerra del francès, els de les tres guerres carlines, els nostres soldats del Marroc o de Cuba, per no parlar de les nostres figures nacionals, la gran majoria de les quals desconeixem on són enterrades. Cert, gairebé tots ells tenen algun monument en algun lloc de Catalunya que els honora –sovint desconeguts–, però no és comparable amb els honors i l'ús nacional que altres països europeus han fet dels seus morts, essent França exemplar en la utilització dels seus «herois». Pierre Nora a l'obra que coordinà entre el 1984 i el 1992 ho analitza profusament, sobretot a partir de l'existència per tot el país dels monuments nacionals dedicats als soldats morts durant la Primera Guerra Mundial, però més enllà d'aquests no podem deixar de tenir en compte les restes que reposen, un cop s'ha considerat que s'ho mereixien, al Panteó Nacional francès, a París. Personatges com Victor Hugo, Voltaire, Rousseau, Zola, Malraux, Marie Curie o Alexandre Dumas que són convertits en mites nacionals i als quals es reconeix aquesta distinció en inhumar-los al centre de l'Île de France. D'un

ús polític inicial⁸ passen, al cap de poc temps, a ser reconeguts com a figures nacionals que es mereixen un lloc al panteó.

A Catalunya no tenim Panteó Nacional, més enllà del nostre dispers «panteó reial». No tenim un cementiri per als nostres morts, els nostres herois, els nostres personatges clau, que ens han ajudat al llarg del temps a conformar el propi imaginari collectiu. Els nostres morts, sobre els quals la majoria de països occidentals han basat en

Els nostres morts, sobre els quals els països occidentals s'han reafirmat, els tenim dispersos, començant amb els comtes-reis i acabant amb els morts de la Guerra Civil.

part el seu passat patriòtic i que han sabut utilitzar per reafirmar-se, els tenim dispersos, començant pels comtes-reis i acabant amb els morts de la Guerra Civil, aquests darrers els més propers en el temps.

Els soldats, civils, religiosos, polítics, homes i dones que van morir durant la Guerra Civil estan sent utilitzats profusament, en els darrers anys, de forma política. No de forma nacional. I aquest fet comporta que en unes víctimes ja de per si difícils, com difícil és encarar l'anàlisi de la mateixa guerra, es converteixin en projectils que els partits polítics es llancen els uns als altres. Sense que no se'n salvi cap. Es continua parlant dels morts i les víctimes vermelles i blaves, de dretes o esquerres, laiques o religioses. I s'omet, s'obvia, parlar i tractar-los com a víctimes i morts nacionals: sembla que a tots se'ls ha de posar una etiqueta i sembla que no se'n pot trobar cap d'unitària.

Així, estem convivint, en els darrers quinze anys, amb homenatges als ossos i restes de la Guerra Civil apropiats per uns i altres, tant a l'Estat com a Catalunya, tot i que fa l'efecte que no són dos processos iguals.

A nivell estatal, la politització entre dreta i esquerra, entre el PP i el PSOE, es trasllada en la visió que es té del passat d'una manera clara i concisa. De fet, els mateixos protagonistes o estudiosos que es mouen al voltant del moviment que es coneix com de «recuperació de la memòria històrica» accepten que els inicis són polítics,⁹ i aquesta politització és la que trobem en moltes de les actuacions relacionades amb els morts de la Guerra Civil, polaritzant-se en, a grans trets, les beatificacions i les exhumacions de fosses.

El 10 de maig de 1998 eren beatificades «*Gabriela Hinojosa y seis compañeras monjas salesas mártires, martirizadas en Madrid en 1936*»; el 21 de novembre de 1999 eren canonitzats 10 religiosos: «*Todos ellos fueron mártires de la última persecución religiosa en España (1931-1939)*»; l'11 de març de 2001 eren beatificats 233 religiosos: «*[...] grupo de mártires españoles, religiosos la gran mayoría, procedentes de 34 diócesis españolas, aunque la mayoría de los beatificados y procesos procedían de la archidiócesis de Valencia*».¹⁰ L'octubre de l'any 2007 es beatificaren a Roma 498 sacerdots i monges i, si els altres no havien tingut gaire ressò, aquest ja s'envoltà de controvèrsia.¹¹ Uns acusaren la Conferència Episcopal de canviar els

Les beatificacions a Espanya han estat utilitzades pels partits conservadors per atacar el govern i contrarestar les exhumacions de fosses comunes.

noms dels beatificats, atès que ja no se'ls anomenà «màrtirs de la Guerra Civil» sinó «màrtirs del segle XX»;¹² els altres acusaren els bisbes d'ometre entre els beatificats religiosos que havien estat morts pels franquistes, en aquest cas es parlava de 16 capellans bascos. En el rerefons, la discussió i aprovació, el desembre del mateix any, del que es coneix com «*ley de la memoria histórica*»,¹³ és el resultat d'anàlisis, discussions i controvèrsies originades amb la creació, l'any 2004, de la *Comisión Interministerial para el Estudio de la Situación de las Víctimas de la Guerra Civil*. La llei resultant, aprovada al cap de tres anys, creà confusió, desil·lusió i un descontentament general.

Les beatificacions a Espanya han estat utilitzades políticament pels partits conservadors per atacar el govern de forma indirecta i per contrarestar les exhumacions de fosses comunes que des de l'any 2000 s'estan realitzant arreu de l'Estat. Unes exhumacions a les quals l'Administració central no ha sabut fer front de forma decidida, provocant justament que els ossos dels morts de la guerra es converteixin en instruments d'enfrontament entre la dreta i l'esquerra, utilitzats en primer lloc per atacar bàsicament el PP, considerant-lo –o volent que així es visualitzi– com hereu del franquisme, traient a la superfície els morts que el règim va condemnar a l'oblit. La majoria de fosses comunes que s'han obert arreu de l'Estat són de víctimes del franquisme, civils assassinats i mal enterrats, que en ser exhumats les famílies tanquen un amarg episodi, però alhora les restes dels seus avantpassats més immediats volen ser convertides en una prova més contra un PP al qual es vol considerar filofeixista. Però la Guerra Civil fou un conflicte molt més complicat i amb molts més matisos, que no permet traçar cap línia recta diferenciant blanc de negre, vermell de blau, bons de dolents. I si bé les exhumacions continuen sent majoritàriament de víctimes del franquisme, les forces ideològiques dretanes també han començat a utilitzar-les per mostrar la violència revolucionària, promovent exhumacions de fosses que, malgrat les actuacions del règim, encara hi ha de víctimes de la rera guarda republicana.

D'aquesta manera, ens trobem un Estat en què es fa una constant utilització dels morts de la Guerra Civil (també judicialment), tant els que foren ben enterrats en el seu moment com aquells que tot just ara comencen a ser recuperats, així com els que encara estan sota terra, intentant

traslladar les diferències ideològiques de l'any 1936 al present, volent-se criminalitzar mútuament a través de les restes del passat.

A Catalunya també hi ha un ús polític dels morts de la Guerra Civil, tot i que més matisat, sense tanta virulència, practicat per part de tothom d'una manera més subtil, però al cap i a la fi practicat: els morts no són una peça clau com sí que ho són a l'Estat, però també són ben presents en aquesta lluita que s'ha instal·lat al país de reivindicació o apropiació de la memòria col·lectiva.

Si bé no hi ha l'extremisme que es viu a l'Estat al voltant d'aquests morts, l'ús que se'n fa a Catalunya malauradament encara té connotacions més polítiques que no pas nacionals. Els partits polítics catalans s'agafen a col·lectius de víctimes de la guerra o a figures individuals per reivindicar-se i per trobar-hi una herència de representativitat ideològica, reclamant-los com a antecessors i declarant-se continuadors dels qui es considera que es van sacrificar per uns ideals i una fe o bé foren víctimes gratuïtes de la barbàrie bèl·lica. Es fa un ús dels morts de la guerra que encara no ha esdevingut nacional, possiblement perquè el conflicte és massa proper en el temps i molt profund en els sentiments de moltes famílies, i perquè la Guerra Civil que va viure el país no es pot minimitzar a un conflicte que enfrontà «bons» contra «dolents».

És possible que haguem de passar per aquest pas, per aquesta utilització política dels morts com a actius d'una o altra ideologia, per arribar d'aquí un temps a poder considerar-los tots ells nacionals, independentment del color pel qual van morir, deixar d'utilitzar-los de forma partidista per fer-ho de forma nacional.

El que és indubtable és que qui va aconseguir fer un ús absolut dels morts fou el dictador, convertint-los, tots ells, en els «seus» morts, utilitzant-los per recalcar la diferència entre vencedors i vençuts, transformant-los en morts nacionals de la mateixa dictadura, del país que ell mateix havia construït a base de sang, però per damunt de tot morts espanyols: «*Caídos por Dios y por España*», resa cada una de les plaques que es van col·locar per tot arreu. Durant gairebé quaranta anys, el règim es recolzà sobre la Guerra Civil i el rastre de sang que aquesta deixà per justificar-se i erigir-se en el pacificador necessari, una pau imposada i una

A Catalunya es fa un ús dels morts de la guerra que encara no ha esdevingut nacional.

por d'una altra guerra que constantment era recordada i que fou ben present durant la Transició, malgrat la mort del dictador.

Però el que no es pot fer ara és una altra vegada la utilització política dels morts de la Guerra Civil però a la inversa. Si durant quaranta anys només van existir uns morts –política que la dictadura va prolongar volgudament atès que d'aquesta manera s'excloïa l'adversari també a través dels morts–, ara no es pot voler intentar fer un contrapès o una compensació fent que només existeixin els altres morts, per més oblidats que durant dècades hagin estat –que ho han estat. S'ha de comprendre aquesta postura discriminatòria dels familiars, homes i dones, actualment sobretot fills i néts, que reivindiquen la memòria dels seus morts tan volgudament soterrada i volen negar la que per a ells ja ha estat excessivament vindicada, però ens hem de plantejar si aquesta mateixa postura la poden tenir els representants polítics. Els familiars reivindiquen i reclamen des del cor. Els polítics han de ser conscients de la representació que sustenten, més enllà de la seva ideologia, del fet que són representants democràtics i de la nació.

Hauríem de transformar la Guerra Civil i els seus morts en una nova tragèdia col·lectiva, on constituir i assentar un referent nacional comú.

Hauríem de ser capaços de transformar la Guerra Civil i els seus morts en una nova tragèdia col·lectiva, on constituir i assentar, com ho vam fer respecte l'11 de setembre, un altre referent nacional comú, on les víctimes de l'època contemporània s'uneixin a les de l'època moderna i també es converteixin en els herois que tota nació necessita, en homes i dones idealitzats, en morts gloriosos representants de les nostres aspiracions desfetes.

La Guerra Civil fou una derrota per a Catalunya com a poble, igual que el 1714, i hauríem de poder transformar-la en quelcom, primer –i prou difícil–, col·lectiu i, després, en un model d'identificació on una derrota es converteix en un triomf paradigmàtic.

«A la cruïlla de la memòria i de la identitat nacional hi ha una tomba, hi habita la mort».¹⁴ Tots els països, totes les nacions, han assentat el seu imaginari col·lectiu en els seus morts:¹⁵ derrotes o batalles victorioses que es recorden sobre les tombes dels herois caiguts, grans fossars de soldats que són lloats com a màrtirs que han perdut la vida per la pàtria. Estem vivint un moment en què els morts de la guerra són més presents que

mai, però se n'està fent un ús polític, no nacional, no són identificats en el nostre imaginari com a morts col·lectius, sinó com a ideològics, sense que fins al moment puguin ser un element més de la nostra identitat nacional, com passa a tants altres països del món.

Tot i que s'estan fent certs passos en aquest sentit: al Memorial de les Camposines, a la Terra Alta, es pretén fer un homenatge a tots els soldats morts a la Batalla de l'Ebre, tant de l'exèrcit Republicà com del Franquista: diversos testimonis de soldats morts recollits en plafons acullen el visitant, i s'explica com es desenvoluparen els cent quinze dies de lluita i com, en aquell indret, s'hi estant traslladant les restes òssies dels morts del combat que encara avui en dia es troben constantment a la comarca, sense que se'n faci cap mena de distinció. No és possible fer-la, però tampoc no hi ha la voluntat de fer-la. Properament, els familiars dels que van morir, van desaparèixer i van perdre la vida durant la guerra per qualsevol circumstància i lloc tindran l'opció de gravar en pedra el nom del seu familiar al Memorial, com es fa a tants altres indrets del món, on tothom té un lloc on homenatjar els seus morts. A Catalunya hi ha un altre monument als soldats morts de la guerra, però només als d'un costat, als carlins del Terç de Nostra Senyora de Montserrat, que tenen des de l'any 1961 una cripta a la muntanya sagrada, on hi ha les restes dels catalans que, enrolats al Terç, van morir durant la guerra. Curiosament, els carlins són els únics que van enfrontar-se a Franco i es negaren a permetre el trasllat dels seus antics combatents al Valle de los Caídos. Ara, amb el Memorial de les Camposines, hi ha per primer cop un indret amb restes de tots els morts, independentment de la seva ideologia, on es ret homenatge al sacrifici de centenars de joves que perderen la vida en una guerra fratricida, que comportà una altra derrota de Catalunya com a poble.

Joan Sales, en les seves cartes a Màrius Torres, escriu el 7 d'octubre de 1937 des de Canyissar de l'Olivar (Terol) en mig de la guerra: «Algun dia, després de la nostra victòria, haurem d'alçar un monument als nostres morts i un altre als del Terç de Montserrat; dos monuments, l'un al costat de l'altre, que recordin per sempre com n'és de trist fer-se la guerra entre germans».

Els morts de la guerra són més presents que mai, però se n'està fent un ús polític, no nacional, no són identificats com a morts col·lectius, sinó com a ideològics.

NOTES

- 1 Vegeu PÓRTULAS, Jaume. *Introducció a la Iliada. Homer, entre la història i la llegenda*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 2008.
- 2 Vegeu RADER, OLAF B. *Tumba y poder*. Madrid: Ediciones Siruela, 2006.
- 3 «El rey pide al apóstol Santiago que fomente la unidad de España». Dins: *La Vanguardia*, p. 13, 26 de juliol de 2010.
- 4 Albert Balcells afirma que «un panteó reial dinàstic és un lloc de memòria per antonomàsia». Dins: *Llocs de memòria dels catalans*. Barcelona: Proa, 2008, pàg. 236. Cal no oblidar que a Saint Denis també hi foren enterrats dos reis que durant un temps ho foren dels catalans: Lluís XIII i XIV de França; I i II de Barcelona. (1642 - 1652).
- 5 Vegeu VALENZUELA MÁRQUEZ, Jaime. *Las liturgias del poder: celebraciones públicas y estrategias persuasivas en Chile colonial (1609 - 1709)*. Santiago de Xile: Lom Editores, 2006.
- 6 *Llocs de memòria... op. cit.* p. 205 i 249.
- 7 «El 1913 es visualitza la radicalitat creixent amb el primer acte al Fossar de les Moreres, impulsat per Els Nèts dels Almogàvers. El fossar es volia més compromès, s'hi reclamava sovint la independència, i més democràtic, en presentar-se com l'homenatge a la memòria del combatent anònim, l'home del poble mort en defensa de la pàtria i privat del dret a passar a la història, contraposat a les figures emblemàtiques o institucionalitzades». Dins: ANGUERA, Pere. *L'onze de setembre. Història de la Diada (1886 - 1938)*. Barcelona: CHCC-PAM, 2008, p. 9.
- 8 A França és acceptat que cada president proposi i efectui el trasllat d'unes restes que consideri que es mereixen ser enterrades al Panteó. Jacques Chirac va fer traslladar l'any 2002 les d'Alexandre Dumas, i recentment Nicolas Sarkozy ha proposat, no exempt de polèmica, el trasllat d'Albert Camus.
- 9 «No obstante sería a partir del triunfo electoral del Partido Popular en 1996 cuando se produciría la reactivación de la llamada memoria histórica [MH] [...]. En su vuelta al poder, en esta ocasión a través de la vía democrática, el PP mantuvo su permanente negativa a reconocer a las víctimas de la dictadura y rechazó cualquier posibilidad de condena al régimen franquista. En este sentido, la reactivación de la MH sería un efecto directo de la actuación de los populares en campos tan sensibles como el educativo, el cultural, el histórico y en concreto con las cuestiones relacionadas directamente con las víctimas. El inicio de su particular revisionismo histórico, que conectaba con las tendencias más ultramontanas de la historiografía franquista, tendría como correlato el despertar del movimiento asociativo por la memoria». Sergio Gálvez a *Mientras Tanto*, núm. 97, hivern 2005.
- 10 Vegeu: <http://www.conferenciaepiscopal.es/santos/canonizacion.htm> [setembre 2010]
- 11 Vegeu-ne una anàlisi breu a BADA, Joan. «Religió i memòria. La controvèrsia de la Guerra Civil: els màrtirs i la llei». Dins: *Tripodos*, núm. 25, Barcelona 2009.
- 12 *El País*, 27/10/2007. Vegeu <http://www.conferenciaepiscopal.es/santos/martir/default.html>
- 13 «Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura».
- 14 ZERTAL, Idith. *La nació i la mort*. Mallorca: Lleonard Muntaner Editor, 2006.
- 15 Vegeu ANDERSON, Benedict. *Comunitats imaginades*. Catarroja: Universitat de València, Editorial Afers 2005.